

intézetek és a különböző tanárok jegyeit közös mértékre kellene hozni azért, hogy az iskolai hatóságok (igazgató, főigazgató, szakfelügyelő) nemcsak a tanítási módot és az általános eredményt, hanem az osztályozás helyességét is ellenőriznék és a nagyobb különbségeket nivellálnák.

A tanárnak bizonyos fokig felelősséget kellene vállalnia az osztályzatokért. A minimális követelményekből semmi körülmények között sem volna szabad engednie. Ez a felelősség megkönnyítendő helyzetét a gyermeküket mindenáron átkönyörögni akaró szülőkkel szemben.

Nagy mértékben csökkenthetnénk a hibákat azért is, ha a tanárképzésben gondot fordítanánk arra, hogy megtanítsuk a leendő tanárokat helyesen osztályozni. Ha világosan megértetjük velük és gyakorlatilag is bemutatják nekik, hogyan kell valakinek a tudását — ezt a bonyodalmas szellemi struktúrát — helyesen értékelni, osztályozásuk sokkal kevésbé lenne szubjektív és érzelemszerű.

Továbbá nagyon fontos volna, hogy a leendő tanárok alapos gyermekpszichológiai kiképzésben részesüljenek. Ez esetben jobban számitásba tudnák venni a gyermek lelki állapotát, kellő bánásmóddal ki tudnák küszöbölni a zavaró körülményeket, különösen a félelmet, és bátor, nyugodt fellépésre tudnák nevelni a tanulókat.

Meg kellene tanítani őket a különböző intelligenciavizsgálatokra, amelyekkel nagyon jól kiegészíthetnék a tanulóról a feleléskor nyert ismereteiket. Méntől jobban ránevelnénk őket arra, hogy az osztályozás nagyon finom, érdekes kutatómunka, amellyel a tanuló szellemi világába akarunk behatolni, annál nagyobb szerep jutna később ennek a funkciónak gyakorlásában az objektív, fontolgató értelemnek és annál kevesebb a szubjektív hangulatoknak, indulatoknak.

BOGNÁR CECIL.

PLOTINOS ÉS A CAMPANIAI „PEDAGÓGIAI PROVINCIÁ” (PLATONOPOLIS) FELÁLLÍTÁSÁNAK TERVE.

A Plotinos tanítványától, Porphyriostól ránkmaradt Plotinos-életrajz 12. fejezetében azt olvashatjuk, hogy Gallienus császár és felesége, Salonina császárné barátságukkal tüntették ki a filozófust, akinek előadásain személyesen is többször megjelentek. E barátságot Plotinos arra akarta felhasználni, hogy egy Campaniában romokban heverő (valószínűleg pythagoreus eredetű) filozófus-várost a császárral újjáépíttessen és azt Platon Törvényei szerint kormányozza. Ez esetben természetesen bölcselelünk egész baráti és tanítványi körével Rómából ideköltözött volna. A filozófus kívánsága már-már teljesülés előtt

állott, amikor egyesek a császár környezetéből — gyűlöletből, irigységből vagy valaminő más, de hasonlóan alacsonyrendű indító okból — a terv kivitelét megakadályozták.

Eddig tart Porphyrios szűkszavú feljegyzése, amelyből azonban mégis többféle érdekes következtetés vonható.

Mindenekelőtt meglepő az a tény, hogy Plotinos, akit a filozófiatörténeti hagyomány nem alaptalanul szokott egy, a világtól elfordult aszkéta személyében szemünk elé állítani, ilyen praktikus cél, mint aminő egy város kormányzása, megvalósítására nemcsak hogy vállalkozott, hanem a császárnál való befolyását felhasználva, azt egyenesen maga kezdeményezte. Ennek megértésére azt kell emlékezetünkbe idézni, hogy azt a Plotinost, aki egyénisége teljes kifejlődésében minden olyan kapcsolattól, amely épp egy meghatározott országhoz, városhoz fűzte, elszakadt, működése első korszakában egészen más célok és eszmények hevítték. Azokban a műveiben, amelyek ebben az időszakban, tehát az Alexandriából Rómába való átköltözését követő években keletkeztek,¹ túlsúlyban vannak a gyakorlati filozófiának a problémái. Nem arra a kérdésre keresett választ ekkor Plotinos, hogy mi a legfőbb érték, hanem arra, hogy melyik az az út vagy eszköz, amelynek felhasználásával életünkbe több szellemet, több eszményt tudunk belevinni (I. 3., I. 2.). Nem azt vágyott elsősorban tudni, hogy mi a lélek önmagában, hanem azt kutatta, hogy miképpen lehetne a lelket az anyagi-érzéki világból kiemelni és „igazi hazájába” visszavezetni (I. 6., V. 1.). Minden eszközzel harcol a materializmus és fatalizmus ellen (IV. 7., III. 1.), Platon nyomán behatóan bizonyítja az anyag értéktelenségét (II. 4.), és a lélek halhatatlanságát (IV. 7.), valamint az akarat szabadságát (III. 1.) pozitív eredménnyel záruló beható vizsgálódások tárgyává teszi.

Ha ezeknek az iratoknak a tárgyát, hangját közelebbről megvizsgáljuk, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy Plotinost Alexandria tudós köreiből Rómának zajosabb, élettől és politikától hevítt világába egy meghatározott céllal és programmal vezette. Továbbá az is bizonyossá fog válni előttünk, hogy ennek a célnak alighanem azonosnak kellett lennie azzal az okkal, amely Plotinost arra indította, hogy alexandriai mesterének, Ammoniosnak tett ígéretét megszegve (I. Vita Plotini 3. és 4. fejezetét), 49 esztendő korában tollat ragadott és filozófiáját nemcsak szóval, hanem írásban is hirdetni kezdte. Egyáltalán nincs valószínűség híján Max Wundt-nak az a feltevése (Plotin. Leipzig, 1919. 58. l.), hogy Plotinos Rómában mint erkölcs-reformátor lépett fel, hogy „az érzékiségbe süllyedt világnak

¹ A plotinosi opus keletkezési sorrendjében három korszakot szokás különböztetni, ú. m. a fiatalkori művek, az alkotás és az öregkori művek korszakát. E három korszak közül az elsőbe a következő műveket számítjuk: IV: 7., IV: 2., I. 2., I. 6., I. 3., V: 9., VI. 9., V. 1., V. 4., V. 2., IV: 8. IV: 9., III. 4., III. 1., II. 4. A sorrend kérdésére nézve I. dr. Fritz Heinemann: Plotin. Forschungen über die plotinische Frage, Plotins Entwicklung und sein System. Leipzig, 1921. 239. l.

egy új evangéliumot: a szellem evangéliumát hirdesse“. Életének s működésének ebben a korszakában tehát nem az volt a célja, hogy tudományt, illetve helyesebb elméleti belátást adjon az emberiségnek, hanem elsősorban erkölcsi megújodást akart maga körül teremteni, hogy ezáltal a hellén kultúra fennmaradását biztosítsa. Ez lehetett egyúttal az a közös cél és program is, amely őt Gallienus császárral és annak politikai terveivel közelebbi kapcsolatba hozta.

Gallienus császár uralkodása a római birodalom külső és belső bomlásának egyik legszomorúbb korszaka. A határokon a barbárok támadó hadseregei állottak, illetve özönlöttek bé az ország szíve felé, a provinciákat a hadseregparancsnokok elszakadásra irányuló törekvései veszélyeztették, a tengeri utakat a kalózok tették bizonytalanokká. Közben pedig a pestis lassan, de feltartóztathatatlanul húzódott keletről nyugat felé s Itáliában — ahol Plotinos is áldozatává vált — különösképpen dühöngött.

Bizonyos, hogy a birodalom helyzete szabta ekkora feladatoknak Gallienus nem tudott megfelelni, noha általában szerencséskezű hadvezér s meglehetősen művelt ember volt. „Fuit enim Gallienus, quod negari non potest, oratione poemate atque omnibus artibus clarus“, — írja róla Trebellius Pollio. Mint egykor Hadrianus, ő is szívesen időzött Athénben, Görögországban, ahol az eleusisi misztériumok szövetségébe is felvettette magát. Alkalmassint ezek a jellemvonásai hozták közelebb Plotinos lelki világához azt a Gallienust, aki az egykorú források szerint az életben sokkal inkább a felületés gyönyörökét, mint a mélyebb etikai tartalmat kereste. A császárnak viszont rá kellett eszmélnie arra, hogy a birodalom fenntartásáért folytatott küzdelemben milyen értékes szövetségese lehet az a filozófus, aki kora társadalmának erkölcsi megújítására törekedett. Különösen a Gallienus által tervbe vett katonai reformok megvalósítása szempontjából volt fontos a birodalom népének s főképpen a vezető társadalmi osztályok erkölceinek és ezzel együtt fizikai életerejének megjavítása, hiszen az egész császárság jövője, sorsa attól függött, vajjon lehet-e a következő nemzedéket az elődöknél komolyabb, keményebb szellemben nevelni.

E probléma megoldásához kereste tehát Gallienus Plotinosnak mint pedagógusnak a segítségét, akiről életrajzírója még azt is feljegyzi (Vita Plotini, 9. fejezet), hogy háza mindig tele volt nála nevelkedő fiúkkal, leányokkal, akiket szülők bízta Plotinosra, amikor halálukat közeledni érezték. Ilyen összefüggésben természetesen egészen más értelmet és jelentőséget kap a Platonopolis felállításának terve, amelyet Pöhlmann csupán fantasztikus ötletnek minősít. (Geschichte der sozialen Frage im Altertum II°. 1912. 584. l.) A kommunizmushoz meg éppen semmi köze sem lett volna ennek a tervnek, mert amint Porphyrios kifejezetten írja, a várost nem a Politeia, hanem a Nomoi elgondolása szerint kormányozták volna. A platonoi filozófia hagyományainak megfelelően a Plotinos által vezetett állam célja a helyes peda-

gógia s vele együtt az igazságosság elvének megvalósítása lett volna. Ez a cél természetesen kitűnően megfelelt Gallienus császárnak is, aki a tervezett mintavárost elsősorban egy nagy nevelőintézetnek, pedagógiai provinciának tekintette, amelytől erőteljesebb nemzedéket, jobb katonaságot várt.

A következőkben azt óhajtom vizsgálni, mik voltak azok a politikai és pedagógiai elvek, amelyeknek segítségével bölcselőnk az elpusztulás veszélyétől meg akarta menteni nem is annyira a római birodalmat, mint inkább ennek legnemesebb eszmei tartalmát: a hellén kultúrát.

Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy Plotinos 54 értekezésében szoros értelemben vett államteóriák, politikai eszmék *rendszeres* kifejezését nem találjuk. Ezt a körülményt Max Wundt úgy magyarázza, hogy Plotinos teljesen magáévá tette a platoni államteóriát és a maga pedagógiai provinciájának szellemi struktúráját mestere elvei szerint alakította volna (i. m. 41. l.). Ez a magyarázat nincs valószínűség híjával, de helytállósága mellett sem nélkülözhető az a másik feltevés, hogy Plotinos lelkétől a gyakorlati filozófia mégis távolabb állt, mint az elméleti, amelynek több ágában örök értékű megállapításokra jutott. De nem is az volt az ő célja, hogy az államot megreformálja, hanem hogy derék állampolgárokat neveljen, és az könnyen bizonyítható, hogy gondolkodása nem volt olyan egyoldalúan teoretikus és politikamentes, mint ahogy egyes történetírók beállítják. Nem véletlen, hogy szerinte a kiválóság első és ennél fogva legelterjedtebb fokozatát a politikai erények alkotják (I. 2., 2.). Ugyancsak magától érthető számára, hogy minden gyakorlati cselekvés végeredményben politikai, vagyis kihatással van az állampolgárok közösségére (VI. 3., 16.). Ő is ragaszkodik ahhoz a platoni megállapításhoz, hogy csak a bölesek, vagyis akik a legfőbb Jó látásában már részesültek, képesek az állam vezetésére, minthogy törvényt adni vagy egy állam életét törvények szerint irányítani épp azt jelenti, hogy a közösség életét értelmi principiumok szerint alakítjuk (VI. 9., 7.). Az az értelem pedig, amely az államban törvényt és rendet teremt, az isteni értelemhez: a világészhez hasonló, „mivel ő előre tudja, hogy a polgárok mit fognak tenni s miért teszik majd azt, amit tesznek és ennek megfelelően előre mindent elrendez“, — írja bölcselőnk a IV. 4. 39-ben. Ugyanezen könyv egy előző fejezetében egy érdekes, a kor politikai életéből vett hasonlatot találunk, amely talán Gallienus személyétől nem is egészen függetlenül a monarchikus államforma dicséretét tartalmazza. A hasonlat a platoni tradícióknak megfelelően az egyén lelki életét a társadalom életével állítja párhuzamba. A fegyelmetlen ember rendezetlen, harmóniátlan belső világát itt Plotinos a demokratikus államformával veti egybe és azt mondja: „Hasonló ez ahhoz, ami egy zajos népgyűlésen történni szokott, vagyis az emberek nem a legjobb tanácsadó szavára hallgatnak, hanem a tülekedők és kiabálók győznek, míg az előbbi ott ül szótlannul és tehetet-

lenül, szemben a rosszak lármájával. *A rosszabb* emberben a közönséges (to koinon) uralkodik s az ilyen aztán csupa esetlegeségtől függ, éppúgy, mint a rossz államkormányzás. *A közepes* embernél az a helyzet, mint egy olyan államban, ahol egy derék társadalmi osztály vezeti a népuralmat, amely itt még nem vált teljesen fékevesztetté. *A közepesnél jobb* ember életformája már arisztokratikus, amennyiben ő a közönségeset kerüli és a jóra törekszik. *A jó emberben* pedig, aki elzárkózik minden elől, ami rossz és közönséges, csupán egy dolog uralkodik (az ész), és minden ettől az egytől nyer törvényt és rendet.“ (IV. 4., 39.)

A gnosztikusok ellen írt híres könyvében (II. 9.) Plotinos e szekta (barbelo-gnosztikusok? l. Karl Schmidt: Plotins Stellung zum Gnostizismus und kirchlichen Christentum, Gebhardt-Harnack: Texte u. Untersuchungen. Neue Folge 5.) világgyűlöletével szemben megvédelmezi nemcsak az általa annyira szeretett, tisztelt Platont és az antik filozófiát, hanem még a korabeli államelméletet is. „Ha a gnosztikusok elismerik, hogy van idelent is ítélkezés és büntetés, akkor hogyan merik mégis gáncsolni — írja — azt az államot, ahol mindenki azt nyeri el, amit megérdemel: tisztelik az erényt, megvetik a bűnt s nemcsak az istenek szobrai láthatók itt, hanem ők maguk is örködve tekintenek le.“ (II. 9., 9.)

Még egy helyet idézhetünk Plotinos műveiből, ahol bölcselelnk a monarchikus államforma iránt érzet szimpátiájának ad kifejezést, s ennyiben e helyet Plotinos politikájához számíthatjuk. Ez a passzus az V. Enneas 5. könyvének 3. fejezeté, ahol Plotinos a metafizikája alaprincipiumait mintegy megszemélyesítve s időrendi egymásutánban — ahogyan ő mondja: „királyi menetben“ — állítja az olvasó szemei elé. Bölcselelnk ugyanis a maga költői fantáziájával úgy látja, hogy az Isten-ség „nem nyugodhatik valami lelketlen dolgon s viszont közvetlenül a lélek után sem lehet, hanem a kimondhatatlan szépségnek kell előtte járnia, úgy, amint felvonulásokon a nagy király előtt elsősorban az alacsonyabbrangúak haladnak, utánuk pedig folytonosan nagyobbbrangúak és tiszteletreméltóbbak vannak. A király körül azok vannak, akik fenségesebbek és aztán az utánuk következő előkelők vonulnak el. Mindezek után hirtelen megjelenik maga a nagy király. Az emberek imádják és térdre borulnak, már t. i. azok, akik nem mentek el előbb, megelégedve azzal, hogy a király kíséretét láthatták. Odafent persze más a király és másmilyen az előtte haladó kíséret is... Ennek a királynak az uralma a legigazságosabb és természet szerint való, s ez az igazi királyság, mivel ő az igazság királya, ura a világrendnek, királyok királya, istenek atyja...“

Most áttérünk a Plotinosnál található pedagógiai eszmék ismertetésére. De természetesen nem szabad az Enneasokban *rendszeres* neveléstudományt keresni, — rendszeres államtudományt sem találhattunk bennük, — hanem be kell majd érünk néhány idevágó megjegyzéssel, amelyekből azonban mégis megállapít-

ható lesz, hogy Plotinos mesterének, Platonnak a nézeteit ebben az irányban is alaposan átgondolta s teljesen a magáévá tudta tenni.

Közismert filozófiatörténeti megállapítás, hogy Platon ideális államának a katonák a tulajdonképeni polgárai, mivel az állam életét irányító filozófusok és az állam anyagi szükségleteit ellátó földművesek és mesteremberek magasabban, illetőleg alacsonyabban állnak, hogysem az állam szoros értelemben vett kereteibe beletartozhajnának. Ha ehhez a tradícióhoz hozzászámítjuk még azt a jelentős körülményt, hogy Gallienus császár a Plotinostól tervezett államreform iránt csak a maga katonai reformjainak megvalósítása szempontjából érdeklődött, könnyű lesz megértenünk, miért hangsúlyozza etikájában és pedagógiájában Plotinos elsősorban a katonai erények fontosságát. Meglehet azonban, hogy e kérdésben bölcselelneknek klasszikusan görög, nevezetesen stoikus felfogását a teljesen más nézetet valló gnosztikusok, illetve keresztények iránti ellen-szenve is erősen befolyásolta. Tudjuk, hogy a keresztények a Nagy Konstantin előtti századokban — s így Gallienus uralkodása alatt is — a katonai szolgálatot általában megtagadták. Ha tehát a római birodalom fennmaradását akarta, úgy Plotinosnak elsősorban ez ellen a szellem ellen kellett küzdenie. Azért a II. 9-ben a gnosztikusok frivol erkölcsi tanításával szemben, amely gúnyt űz a mértékletesség és józanság erényéből és cselekvéseink indítékául egyedül a gyönyört és az érdeket ismeri el, Plotinos szembeállítja a maga szigorú és férfias nevelési eszményeit. „Azt mondani, hogy «tekints az Istenre» — írja említett műve 15. fejezetében —, még nem jelent semmit, ha nem mondjuk meg egyúttal azt is, mi módon kell az Istenre tekintnünk. Hiszen azt is megteheti valaki, hogy «az Istenre tekint», de a gyönyöröktől nem tartóztatja meg magát vagy mértéktelen haragjából nem enged, s bár erre a szóra: *Isten*, emlékezik, mégis a szenvedélyek uralkodnak rajta, amelyek közül egyet sem tud kiirtani magából. Pedig csak az az erény, amely már tökéletes megvalósulásra jutott s józan belátással párosulva a lelkünkben lakozik, csak az tudja nekünk az Istent megmutatni. Igazi erény nélkül ez a szó: *Isten*, üres név csupán.“ Ezzel szemben a maga etikai álláspontjáról szólva, ezeket írja Plotinos (II. 9., 14.): „Figyeljétek csak meg a mi filozófiánkat, minden más jó tulajdonságától eltekintve, mennyire jellemzi az egyenes karakter, tiszta lelkület; nem arroganciára, hanem igazi méltóságra törekszik, amely önbizalommal, belátással, okossággal és nagy körültekintéssel párosul“.

Max Wundt szerint (i. m. 55. l.) az itt felsorolt tulajdonságok éppen a jó katona jellemző kiválóságai. Ezeket különben Plotinos más helyen is nyomatékoztatja. Az I. l. könyvében tiltakozik az ellen a feltevés ellen, hogy a lélek lényegét tekintve az érzelmi és érzéki benyomások számára hozzáférhető volna. Szerinte a lélek nem érezhet sem félelmet, sem fájdalmat, sem

örömet (c. 2.) s általában a testnek esetleg rá gyakorolt hatása ellen mindenkor küzdeni köteles. A lélek s ennek következtében az ember — írja az I. 2., 3-ban — akkor jó, ha a lélek a testtől függetlenül a maga önálló életét éli, azaz ha gondolkodik, ha értelmes, vagyis ha nem a szenvedélyek irányítják és ha nem fél a haláltól, vagyis ha bátor. Ugyanezen könyv (I. 2.) 5. fejezetében azt olvashatjuk, hogy a léleknek a fájdalmakat távol kell magától tartania és sohasem szabad „a testtel együtt szenvednie“. Ugyanezt halljuk a haragra és félelemre vonatkozólag is, de az utóbbira nézve azzal a megszorítással, hogy a félelmet pedig minden körülmények közt el kell vetnünk magunktól, mivel olyasmi, amitől a léleknek félnie kellene, nincs. Az apathia és a rajta épülő bátorság nagy erkölcsi jelentőségét Plotinos ugyane könyv 6. és 7. fejezeteiben is hangsúlyozza.

Az isteni gondviselésről (pronoia) írt III. 2. és 3. könyvekben — amelyeket nem ok nélkül hagyunk e fejtegetések végére — érdekesen olvadnak össze Plotinos politikai és etika-pedagógiai nézetei. Ami ez utóbbiakat illeti, köztudomású, hogy a stoikus hatás az új-platonizmus egész praktikus irányú filozofálásán érezhető,² de e két könyvben, ahol bölcselőnk különösképp a kozmikus egység és összefüggés kérdéseivel foglalkozik, a szoktónál is erősebb kifejezést kap.

Plotinos itt abban a formában veti fel a theodicea hagyományos problémáját: miképen lehetséges az, hogy abban a mindenkori háborújában mindenki ellen, amelyet a természetben és társadalomban egyaránt tapasztalhatunk, gyakran épp a rossz és értéktelen elemek győznek. Vajjon azt kell-e e tényből következtetnünk, amit a hellén kultúra ellenségei, a gnosztikusok mondanak, hogy t. i. nincsen felettünk egy értelmes és igazságos gondviselés, hogy a világ rossz és hogy alkotója is csak valami gonosz „demiourgos“ lehetett (III. 2., 1.)? E feltevés ellen, amely az értelmetlenség és igazságtalanság bélyegét akarja a világ berendezésére rányomni, Plotinos racionalizmusa és erkölcsi optimizmusa egyaránt tiltakozik. Abba még bele tud nyugodni, hogy a rosszak szerencsések, gazdagok, sőt — last, but not least — szépek is lehetnek, mivel az ő nézete szerint a lelki nyugalommal azonos boldogság amúgy is csak a jó emberek lelkében lakozhat s így a felsorolt külső javak helytelen elosztása igazságtalanságot nem von maga után. „De az, hogy a rosszak legyenek az államok urai, az uralkodók, s a jók legyenek a rosszak rabszolgái, hogy a rosszak győzzenek a háborúban s ráadásul rosszul is bánjanak a foglyokkal s törvényellenes dolgokat kövessenek el, ez

² Willy Theiler: Die Vorbereitung des Neuplatonismus (Weidmann, Berlin, 1930) című kiváló munkájában részletesen kimutatta azt a „nem jelentéktelen hatást“, amelyet Plotinos gondolatvilágára a stoikus Poseidonius gyakorolt. „Es soll — írja i. m. 61. l. — wenn einmal das Werk abgespalten von der schöpferischen Persönlichkeit, Plotins vor allem, betrachtet und ein etwas übertriebener schematisierender Ausdruck gebraucht werden darf, im poseidonischen Element der Lebenshauch gesehen werden, der den lustlos vegetierenden Baum des Vorneuplatonismus zu frischem Leben erweckte und ihm innere einigende Kraft wie äussere Buntheit der Blüte verlieh.“

már azután igazán nincs rendjén“ (ou prepona) — mondja Plotinos.

Hosszas elmélkedés után az erkölcsi rossz problémájának megoldását Plotinos abban találja meg, hogy ennek oka tulajdonképpen az emberekben, mégpedig a jó emberekben rejlik, akik eltűrik, hogy a rosszak fölébük kerekedjenek. A III. 2., 8. szerint az ember lényege szerint az istenek és állatok közt áll. A jók természetesen közelebb vannak a felső, a rosszak pedig az alsó határhoz, míg a közepesek a két véglet között foglalnak helyet. A morális rossz pedig abban a lélektani körülményben leli magyarázatát, hogy a rosszak, bár számra kevesebben vannak, mint a közepesek, ez utóbbiakat mindig magukhoz tudják vonni. A közepesek ugyanis épp gyengeségük miatt nem tudnak a rosszaknak ellenállni, teljesen hitványakká válnak s emellett még a gonoszok zsarnokságát is tűrik. Ez teljesen hasonló ahhoz az esethez, mikor a műveletlen, de testi erőben és ügyességben gyakorlott ifjú birkózásban legyőzi azt, aki nemcsak a lelkét, hanem testi erejét sem művelte s ennek következtében gyengévé és elpuhulttá vált. De az ilyennek a legyőzése — ami Plotinos szerint az illető ételének és „elpuhult“ ruháinak elvételében állt — csak nevetést és nem részvétet érdemel. Hiszen rendelkezésre álltak a palaistrák, miért nem gyakorolta magát? Ha pedig ő torna és testgyakorlás helyett mégis az elpuhult életet választotta, akkor csak igazságos büntetés számára, ha leültött bárányként a farkasok prédájává válik. (A „farkasok“ számára pedig — írja Plotinos — éppen az büntetés, hogy „farkasok“, azaz gonoszok, akiknek boldogság ezért sohasem juthat osztályrészül.)

Ugyanaz történik azonban az életben is, ami az előző hasonlat szerint a tornacsarnokokban a versenyző ifjak között történni szokott, t. i. a rosszak győznek s a közepesek gyengeségük miatt vesztenek. De ez helyes is, csak hadd maradjon a csatatéren az, aki harciatlan (apolemos). Hiszen még a görög törvény is azt mondja, hogy a háborúban csak azokat szabad megmenteni a haláltól, akik bátran küzdenek (andrizomenous) és nem azokat, akik imádkoznak (euchomenous). Az utóbbiakat — akiken ő minden valószínűség szerint a gnosztikusokat, illetőleg a keresztényeket értette — Plotinos szerint még az Isten sem mentheti meg.

Ez a kétségkívül kissé rideg álláspont Plotinos klasszikusan görög, statikus erkölcsi felfogásával függ össze, amely nem ismer bukást, felemelkedést, fejlődést, bünbánatot. Félreismerhetetlenül a keresztény felfogásra célzott bölcseletnek, amikor a III. 2. 9-ben azt írja, hogy elfogadhatatlan az az etikai álláspont, amely szerint a rosszakat másoknak, mégpedig a jóknak kell megváltaniok, ha a sors úgy hozza, akár a saját életük árán is. Ugyanígy nem kívánhatja senki, mondja, hogy a rosszakkal az istenek törődjenek, legsajátabb ügyeikbe beleavatkozzanak s nekik még jó és igazságos uralkodókat is küldjenek. Plotinos szerint mindezekért az embereknek maguknak kell küzdeniök. Az istenek, írja, semmiképpen sem áldozhatják fel magukat az emberekért,

Ez a megjegyzése mutatja, hogy az ő istenfogalma, amely „legönmagának“, a keresztény Isten-Atya szeretetétől, irgalmától milyen végtelenül messze áll.

A fentiekben kiemelt idézetek élénk világot vetnek Plotinos gyakorlati világszemléletére s ezzel szorosan összefüggő — minket most legjobban érdeklő — pedagógiájára. Megállapíthatjuk, hogy Plotinos célja egy testben és lélekben egyaránt erős hellén arisztokrácia kialakítása volt, amelynek a nevelését Platon nyomán ő a kemény és bátor férfiasság eszményeinek megfelelően akarta irányítani s irányította volna is, ha a campaniai Platonopolis terve tényleg megvalósul. Úgy látszik azonban, hogy ebben az esetben is a rosszak és a közepesek győztek, akik a hellén kultúra igaz kárára nem engedték Plotinosnak nagy perspektívájú politikai és pedagógiai eszméit érvényre jutni.

TECHERT MARGIT.

IRODALOM.

Magyar Minerva. A magyarországi múzeumok, könyvtárak, levéltárak, tudományos intézetek, tanintézetek, bizottságok, tanácsok, tudományos és művészeti társulatok, közművelődési egyesületek évkönyve. Kiadja az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ. VI. kötet. 1930—1931 I. rész. *Andocs—Esztergom.* Budapest, 1932. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda (IX + 400 l.). Ára 12 pengő.

Hosszabb időközben lezajlott történeti események által kellően megokolt szünet után látott napvilágot egyelőre I. része ennek a gyűjtőmunkának, amely mintegy főkönyve a magyar kultúrának, inventáriuma nemzeti közművelődésünknek. Pasteiner Ivánnak tömör előszava tájékoztat kellőképpen e vállalat eredetéről, fejlődéséről, beosztásáról. (A *Magyar Minerva* 1900-ban indult meg, az előző 5 kötet 1902, 1904, 1912, 1915-ben jelent meg.) A nemzetközi szellemi együttműködés szempontjából csak helyeselhetjük, hogy nem szorítottak a felsorolt intézmények címeinek (mégpedig nyelvi és nyomdailag hibátlan) felsorolására, hanem a II. részhez csatolt függelék a legfontosabb közgyűjtemények történetét és mai állapotát német nyelven is közölni fogja. Ezt kiegészítenék még idevágó veszteségeinknek a VI. lapon közölt teljesen politikamentes, tárgyilagos felsorolásával, úgyszintén a különböző intézményeknek összesített statisztikájával.

Az ilyen gyűjtőmunka méltatásában két tényezőt kell szem előtt tartani: a mit és a hogyan, a tartalmat és az anyag feldolgozásának módját, gyors és biztos felhasználásának lehetőségét; ez utóbbit csakis egy szakszerűen szerkesztett tárgymutató biztosíthatja. E tekintetben már az I. rész — amely a 11—133. lapon valósággal imponáló módon sorakoztatja fel Budapest tudományos és közművelődési intézményeit — tanúságot tesz Pasteiner buzgó munkatársainak, M. Buday Júliának és Prohászka Lajosnak hivatottságáról. Ha ennek ellenére kritikai tisztünkől kifolyólag néhány apróbb alaki fogyat-